

'אילין יומיא דלא להתענאה בהון' עולה בגימטריא (עם הכולל) רבי חנניה בן חזקיה בן גרון. (מובא ב'ילקוט אברהם'. ראה עוד דוגמאות רבות, במובא בברכות ב).

'גרבי שמן' — גָּרַב הוא חבית או כד. (ע' תרומות י,ה; וראה עוד להלן כג: [ובארמית הוא 'גרבא' (פסחים לו:)] או 'גריוא' — ע"ש לב.).

ומצינו 'גרב' המשמש כמידת סאה (במשקין) — בכתובות קיא: וברש"י שם. ואולם נראה שהחבית או הכד הנקראים 'גרב', אינם מכילים סאה בדוקא — כמבואר במשנת תרומות הנ"ל: 'כל גרב שהוא מחזיק סאתים'. אלא שתי משמעויות נפרדות הן.

ע"ע רש"י פסחים לו סע"ב 'גרבא' — איפה'. ואמנם גם המונח 'איפה' אינו בדוקא המידה המסוימת אלא כינוי כללי למדת היבש — ע' במנחות מה (ובמוסבר שם). וע' גם ברש"י ויקרא יט,לו (הערת הרי"ד ויזר שליט"א).

דף יד

'רבי אליעזר אומר: האוכל אוכל ראשון — ראשון... רבי יהושע אומר...' — נתבאר בחולין לג-לד ובסיכומים שם.

'דזימנין דשתה משקין טמאין ושקיל אוכלין דתרומה ושדי לפומיה ופסיל להו... היינו תך?! מהו דתימא הא שכיחי והא לא שכיחי, קמ"ל' — ואם תאמר, הלא שכיח הוא שיאכל אֶכְלִים של תרומה, וישכח ויכניס לתוך פיו משקים טמאים ויטמאו את התרומה שבפיו? ויש אומרים שבזמן שאוכל תרומה זהיר הוא ביותר מליטול דברים טמאים, אבל להפך, כשאוכל דברים טמאים חוששים שלא ישים אל לבו ויטול תרומה לפיו. ואינו מחוור. (רמב"ן. והרשב"א כתב תירוץ זה ולא דהאו. וע' בפני יהושע).

ויש אומרים שלא חששו חכמים אלא כאשר נותן תרומה ומכניסה לפיו שכבר יש בתוכו דברים טמאים, שאז התרומה נטמאת מיד בכניסה לפה, בעוד שהיא ראויה לאכילה, נמצא שמטמא תרומה ראויה וגם אוכל תרומה טמאה, אבל באופן ההפוך, שהתרומה כבר בפיו לעוסה, לא חששו כל כך לטומאתה שיגזרו עליה, לפי שאינה ראויה.

ונראה שקושיא מעיקרא ליתא — לפי שגזרו על מי שכבר אכל דבר טמא, שיפסול תרומה, משום מי שהיו דברים טמאים בפיו — שמטמאה ודאי, אבל לגזור משום מי שבפיו אֶכְלִים טהורים — אינו מענין הדומה. (עפ"י חדושי הרמב"ן ועוד)

— בתוס' מבואר שהגזרה היא שמא יש בפיו משקין בשיעור רביעית, שרק אז חוששים שמא יכניס דבר מאכל לפיו, ויטמאו המשקים את המאכל, אבל בפחות מרביעית — אינם מטמאים.

וכבר העירו שהדבר כמעט בלתי אפשרי, שיהא אדם נותן בפיו שיעור רביעית ויכניס לפיו עוד אֶכְלִים, ויישארו המשקים בפיו בשיעור זה. ובפרט לפי הסוברים שהרביעית היא כתשעים ס"מ מעוקב או כמאה וחמשים סמ"ק. ואם כן צריך עיון מדוע עשו גזרה מיוחדת על דבר שהוא כמעט נמנע במציאות.

וגם אם נאמר שמכל מקום לא חילקו חכמים בגזרתם, מהו זה שמקשה הגמרא 'היינו תך', הלא אין הגזרות דומות כלל זו לזו, כי כשיש רביעית משקים בפיו כמעט אין לחוש כלל להכנסת אוכלים. ואולי היה סבור המקשה שמכל מקום נכלל הדבר בגזרה הראשונה. וצריך עיון. (עפ"י מנחת שלמה צא,ז. ויש להעיר התינת אם אוכלין ומשקים נחשבים כגזירה

אחת (כן הדבר לפי דעה אחת המובאת ב'חדושי הר"ן' להלן יז:), יש לומר שלא נחתו לחילוק בין אופנים המצויים ושאין מצויים כלל, אבל לפי דעת רוב הראשונים (שם) שנמנים כשני דברים מ"ח דבר, קשה מדוע גזרו על משקים, וכן"ל. ועיקר הקושיא כבר נמצאת ב'חדושי הר"ן' כאן. ע"ש. וכן עמד על כך בשפת אמת. ונראה כוונת הגזרה היא, שמא באמצע שתייתו יכניס מאכל תרומה לפיו וימשיך לשתות מן הכלי, נמצא אם כן שהתרומה תיטמא מן המשקים שהם רביעית, כי המשקים שבכלי מחוברים עם אלו שבפיו. (ע"ע בשו"ת אור לציון ח"א ית,ג).

'אמר אביי: שהיו אומרים לא אלו מטהרין אלא אלו ואלו מטהרין. אמר ליה רבא: מאי נפקא מינה, הא קא טבלי בהנך...' — אפשר טעמו של אביי לפי שיש לחוש שיעברו על בל-תוסף, בכך שקובעים עליהם הדבר כחובה. ורבא סבר שאין לחוש כן, כי עיקרו לטהרה ולא למצוה. או סבר שאין לגזור טומאה משום חשש בל תוסף. [ועוד אפשר שגם עתה שיגזרו עלולים לעבור בבל-תוסף שיעברו שכך הוא דין תורה]. (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ב ז; קלג,ג. ע"ש. וראה מה שכתב על כיוצא זה באה"ע ח"ג יח. וראה במפרשים שדנו על החשש בכך שיאמרו 'אלו ואלו מטהרים' — שאם טבל רק באחד מהם יחזיקוהו כטמא, ויבוא לשרוף תרומה וקדשים בכדי).

'והבא ראשו ורובו במים שאובין...' — יש מן הראשונים שכתב, כשם שגזרו לענין טהרות, כמו כן נדה שרחצה אחר טבילתה, לא עלתה לה טבילה ואסורה לבעלה. ואולם יש חולקים בדבר, שלא מצינו שגזרו אלא לענין טהרות. [ויש מפרשים הטעם, על בסיס דברי הרמב"ם, כי הגזרה היתה משום שלא היתה להם כוונה בטבילה, כי סברו שטהרתם תלויה בשאובים — והלא רק טבילה לטהרות צריכה כוונה, ואילו טבילת נדה מטהרת גם ללא כוונה]. ונהגו שלאחר הטבילה לא תרחוץ האשה את גופה. (רמ"א יו"ד סו"י רא). אבל לאחר שבאה לביתה — מותר (ע' שו"ת שבט הלוי ח"ה קכה ועוד. ועע"ש בח"ז לג,ב לענין טבילה בערב-שבת, שנכון לדקדק בוה, אם כי אינו מדינא). ובשו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד יט) התיר לאשה לרחוץ לאחר טבילתה בכל אופן. (ולענין טבילת בעלי קריין כתב שם שאין בזה שום מנהג להחמיר, דלא כיש מי שאומר. וכן מובא לעיל יג מספר 'ברכת אברהם').

'משום דר' פרנך, דאמר ר' פרנך: האוחז ספר תורה נקבר ערום...' — טעם איסור זה, כי סתם ידים עסקניות הן ונוגעות במקום מטונף, לכך אין ליגע בהן בספר. ואמנם כשגזרו טומאה על הידים הנוגעות, לא חילקו חכמים בין סתם ידים לידים נטולות ששמרן, בכל אופן גזרו עליהן טומאה. (עפ"י רמב"ן ועוד).

יש אומרים שעיקר גזרת ידים הבאות מחמת ספר, באה כחיוזק לגזרת הספר עצמו, משום שהיו מצניעים אצלו תרומה. וטעם ר' פרנך אינו עיקר טעם הגזרה אלא נצרך כדי שלא ייראה הדבר תמוה, לגזור טומאה על ידים הנוגעות בספר, אבל גם במקום שלא שייך טעמו, גזרו, וכמו רצועות התפלין שעם התפלין — מטמאות את הידים, כדברי הרמב"ם, כי עיקר הגזרה משום סרך טומאת הספר עצמו. (כן כתבו כמה מפרשים בדעת הרמב"ם — ע' מחצית השקל קמז; שו"ת שבט הלוי ח"ו ז; מאור ישראל כאן).

והחזון-איש (ידים ז,ח) צידד לפרש שגזרת ר' פרנך היתה גזרה קדומה, ולאחר שגזרו בי"ח דבר שסתם ידים, וכן הספר, פוסלים את התרומה, שוב ממילא נכלל בגזרתם גם ידים הבאות מחמת ספר, שהיא

דף יג

טז. א. אלו הרחקות מבווארות בסוגיא, שגזרו חכמים מפני חשש עבירה, על ידי קרבת הדעת שבין אנשים?
 ב. מה ענינה של מגילת תענית, מי כתבה ומדוע בטלה?

א. גזרו חכמים שלא יאכל הזב עם הזבה, מפני הרגל דבר. [ואף על פי שיש כאן 'דעות', ואין בזה חשש תקלה כביחיד, גזרו חכמים הואיל ואין עושים שינוי. אכן אם עושים היכר באכילתם ומשנים מן הדרך הרגילה, כגון הפסק מפה או העמדת דבר בולט — מותר. עפ"י פוסקים]; —
 כיוצא בדבר לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ, שמא ירגילנו אצלו ויאכילנו דברים שאינם מתוקנים (אביי). או שמא יהא רגיל אצלו ויאכילנו דברים טמאים בימי טהרתו (רבא). אבל משום האכלת דברים שאינם מתוקנים אין לחוש — שרוב עמי הארץ מעשרים); —
 הסיקו שאסור לנדה שתישן עם בעלה, אפילו בשינוי מן הדרך הרגילה, כגון הוא בבגדו והיא בבגדה. (ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב — מקיש אשה נדה לאשת רעהו). ואפילו במטה רחבה או בסינר מפסיק בינו לבינה (כפי שמסר רב דימי ורב יצחק בר יוסף במעשה דחסיד אחד). ואין חילוק בין ימי נדותה לימי ליבונה. (ואפילו טבלה לסוף ימי נידות. עפ"י ר"ת).
 [ודלא כרבי פדת שאמר לא אסרה תורה אלא קורבה של גילוי עריות בלבד. ולשיטתו כנראה לא גזרו בנדה אלא בקירוב בשר ממש. עפ"י תוס'. או על כל פנים לשיטתו אין לפשוט הספק מהקש נדה לאשת רעהו. עפ"י רמב"ן]; —
 שני אכסנאים אוכלים על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה. ודוקא כשאינן מכירים זה את זה, אבל מכירים — אסור. [אעפ"י שיש כאן 'דעות', אין שינוי].

ב. מגילת תענית נכתבה לזכור את הימים שאין מתענים בהם, ימים שנעשה בהם נס לישראל שניצלו מן הצרה וכדו'. (ולכך נקראת 'מגילה' — לפי שכתובה במגלת ספר, שלא כשאר משנה וברייתא שלא ניתנו להכתב. רש"י).
 מי כתבה — חנניה בן חזקיה וסיעתו, שהיו מחבבים את הצרות (שנגאלים מהן, והנס חביב עליהם להזכירו לשבח של הקב"ה. רש"י. וע' מהרש"א).
 אמר רשב"ג: אף אנו מחבבים את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקים (לכתוב. או: אין מפסיקים מלעשות יום טוב בכל יום. ערש"י). דבר אחר: אין שוטה נפגע (— אינו מכיר בפגעיו, כך אנו כמה נסים באים לנו ואיננו מכירים בהם). דבר אחר: אין בשר המת (שבגוף החי) מרגיש.

דפים יג — יד

יז. א. אלו דברים פוסלים את התרומה מן התורה ואלו מגזרת חכמים?
 ב. טומאת ידים — מי גזרה?

א. מן התורה כל דבר שהוא שני לטומאה הריהו פוסל את התרומה (ואינו מטמאה — שאם נגעה בתרומה אחרת, לא פסלתה). וכן טבול יום פוסל את התרומה מן התורה. (ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים...) [ונחלקו אמוראים (בפסחים יד). האם אוכל מטמא אוכל תרומה דבר תורה אם לאו].
 וגזרו חכמים על דברים נוספים שפוסלים את התרומה; —

האוכל אֶכֶל טמא, גופו פוסל את התרומה במגעו — גזרו זאת שמא יאכל מאכל טמא וישתה עמו משקים של תרומה וייטמאו ע"י האֶכֶל שבפיו.

[מן התורה אין טומאה על ידי אכילה אלא לאוכל נבלת עוף טהור, שמטמא אדם לטמא בגדים. (אכן ביומא פ:) נסתפקו בפסול גוויה אם הוא מדאורייתא או מדרבנן. ומדרבנן גזרו כשאוכל אכל טמא שייעשה כשני-לטומאה. ולדעת רבי אליעזר, אם אכל ראשון-לטומאה — נעשה גופו ראשון. ורבי יהושע חולק].

לרבנו תם, בתחילה גזרו על האוכל כחצי פרס או יותר, ובעליית בית חנניה גזרו על כביצה. ואילו דעת שאר ראשונים (רש"י ריב"א רמב"ם (אבה"ט ד, יא) והרי"ד, וכ"ה ב'חדושי הר"ן), שלא גזרו אלא באוכל כחצי פרס, דהיינו שתי כביצים או כביצה וחצי. ומשמע ברמב"ם, דוקא אם אכלם בתוך כדי אכילת פרס. (כ"כ הרש"ש); —

השותה (רביעית. תוס') משקים טמאים — נטמא גופו לפסול תרומה, שמא ישתה משקים טמאים ויתן מאכל תרומה בפיו; —

הבא (לאחר טבילה) ראשו ורובו במים שאובים. [לפי שהיו טובלים במי מערות סרוחים, והיו נותנים עליהם מים שאובים עד שנעשה הדבר לקבע, והיו אומרים לא אלו מטהרים אלא אלו מטהרים (רבא) — לכך גזרו שיישאר בטומאתו עד שיטבול שוב]; —

טהור שנפלו על ראשו ורובו שלשה לוגים מים שאובים. [גזרו על טהור משום טמא שטבל כנ"ל, דאי לא הא לא קיימא הא].

לדעת התוס' והרמב"ן, לא גזרו בטהור כשנכנס למים אלא בנפילת מים עליו, כי כן היו רגילים, לשפוך מים שאובים עליהם. ואילו הרמב"ם כתב שבין טהור בין זה שטבל באותו יום, גזרו עליו הן בביאה הן בנפילה; —

הספר (תורה נביאים או כתובים. ראשונים עפ"י משנת ידים) פוסל את התרומה, לפי שהיו מצניעים תרומה אצל הספר, ובא הספר לידי הפסד, לכך גזרו שיפסול התרומה; —

הידים — לפי שהידים עסקניות הן, (ונוגעות במקום הטינופת וגנאי הוא לתרומה ונמאסת לאוכליה כשנוגע בה בידים מסואבות. עפ"י רש"י), לכך גזרו עליהם שיפסלו את התרומה, ואם נגע בתרומה בידים שאינן נטולות — הרי היא נשרפת; —

ידים הבאות מחמת ספר. [משום דר' פרנך שאמר האוחז ס"ת ערום — נקבר ערום. כלומר בלא אותה מצוה, שאינו מקבל שכר לימוד או שכר גלילה. תוס' ועתוס' מגילה לב. וריטב"א כאן].

ואפילו נטל ידיו ונגע מיד בספר — ידיו פוסלות את התרומה עד שיטלם. עפ"י תוס' ורמב"ן. ומשמע בראשונים שיש גם ליהרר מלגעת.

קצת משמע שהוא הדין לשאר כתבי הקודש. תוס'. והכרעת הרמ"א (או"ח קמז, א) שטוב להחמיר בשאר כתבי הקודש אם לא נטל ידיו, אבל אם נטל אין איסור אלא בספר תורה. וע' גם בהזו"א ידים ז, ט"י.

ולענין חולין בזמן הזה שאין לנו טהרות — ה'חיי אדם' כתב שהנוגע בתוך סעודתו בכתבי הקודש או בתפלין, צריך ליטול ידיו, אלא כיון שלא מפורש הדבר בפוסקים, כתב ליטול בלא ברכה. ובבאור הלכה (סו"ס קסה) ובחזון איש (ידים ז, יא) נקטו לעיקר שאין צריך. אך כתב בבאה"ל אפשר שלכתחילה נכון ליהרר בדבר).

[בתחילה גזרו על ידים הבאות מחמת ספר ולבסוף גזרו על שאר ידים]; —

האֶכֶלִים שנגעו במשקים הבאים מחמת ידים (שאינן נטולות) — הרי הם פוסלים את התרומה משום משקים הבאים מחמת שרץ [שהם ראשון לטומאה מן התורה, ועושים את האֶכֶל להיות שני].

בגזירה זו נכלל שכל הפוסל את התרומה מטמא משקים להיות תחילה — כלומר, משקה הנוגע בדבר הפוסל את התרומה, חוזר להיות ראשון-לטומאה, שהאכל הנוגע בו יפסול את התרומה (תוס'); —

הכלים שנטמאו במשקים שנטמאו משרץ, פוסלים את התרומה — גזרה משום משקה זב וזבה [שהוא מטמא את הכלים מן התורה, שהרי הוא אב־הטומאה. וכי ירק הזב בטהור...].

הוא הדין לכלים שנטמאו במשקים הבאים מחמת ידיים. תוס', ראב"ד (אבה"ט ד,י), רמב"ן ועוד. אבל הרמב"ם (שם) כתב שמשקים שנטמאו מחמת ידיים אינם מטמאים כלים. וכן משקים הבאים מחמת זה שבא במים שאובים או שנפלו עליו שלשה לוגין מים שאובים — אינם מטמאים כלים (שם ט,א).

טומאות אלו שגזרו חכמים, אינן טעונות הערב שמש, אלא דיו בטבילה, [ובטומאת ידיים — בנטילה], וטהור. כן כתב רש"י מערוך בטומאת גוויה, (וכ"מ במשנה פרה יא,ה ועוד. ע' גליונות קה"י). וה"ה לשאר טומאות אלו — כמוש"כ הרמב"ם אבה"ט ט,א; —

ב. שלמה המלך גזר טומאה לסתם ידיים בקדשים, שתיקן להם נטילת ידיים (ע' מצפה איתן ומגדים חדשים. ואם נגעו בספר או בדבר הפוסלן — צריכים הידים טבילה. ע' חגיגה יח ופסקי התוס' שם; דברי אמת דף נא ע"ג). ובאו שמאי והלל (בהסכמה אחת. ר"ד ועוד) וגזרו בתרומה, ולא קבלו מהם, ובאו תלמידיהם וגזרו [באותו יום שגזרו י"ח גזרות, נחלקו בית שמאי ובית הלל בטומאת ידיים ונמנו ורבו בית שמאי וטמאום] — וקבלו מהם.

דף טו

יח. א. באלו מחלוקות נחלקו שמאי והלל?

ב. מי גזר טומאה על ארץ העמים, וכיצד?

ג. על אלו ספקות-טומאה שורפים את התרומה?

א. שמאי והלל נחלקו בשלש מחלוקות: שיעור עיסה החייבת בהפרשת חלה; שיעור מים שאובים הפוסלים את המקוה; וטומאת גדה למפרע; —

שמאי אומר: מקב (ומעלה) חייב בחלה. הלל אומר: מקביים. וחכמים אומרים: קב ומחצה (— במידות ירושלמיות, לאחר שהוסיפו שתות על המדה המדברית. והיינו קב ו-4/5 הקב במדה מדברית, שהיא 'עשירית האיפה' מלגיו). ור' יוסי אומר מעט יותר.

א. הלכה כחכמים. ושיעורים אלו כולם בנפח הקמח.

ב. למעשה, יש אומרים להפריש בברכה החל מ-1666 גרם, וי"א מ-1680, ויש אומרים מ-2250 ויש נוהגים מ-2300 גרם. ולהפריש ללא ברכה — יש אומרים שצריך מ-1248, ויש מחמירים מ-1200.

ג. יש מפרשים ששמאי והלל דברו גם הם במדה ירושלמית, ומחלוקתם אם יש להפריש אחד מכ"ד — ביצה מקב, או אחד ממ"ח — ביצה מקביים.

מים שאובים שנפלו למקוה קודם שהושלם לארבעים סאה — פסלוהו חכמים, ואפילו המשיך אחר כך לתוכם אלף סאה. הלל אומר: מלוא היין (12 לוג) מים שאובים פוסלים. שמאי אומר: 9 לוגין. וחכמים